Arhim.
Veniamin Micle

Începuturile organizării bisericești pe teritoriul binecuvântat al Vâlcii (I)

Pentru a înțelege începuturile organizării bisericești în zona Vâlcea, trebuie mai întâi clarificată o afirmație făcută de un renumit istoric de artă, academicianul Răzvan Theodorescu (1939–2023), cu privire la creștinismul ortodox al poporului român, care poate deruta pe cei neinițiați, motiv pentru care necesită unele explicații[1]. Dar, să-l citățm pe autor: „Este o enormitate a afirma că ne-am născut ortodocși. Ne-am născut creștini în măsura în care atunci când etnogeneza se încheia, creștinarea proto-românilor de asemenea se terminase. Populația romanică era o populație creștină în sens latin, iar aici stau mărturie argumentele lingvistice precum: Basilica, Dominus Dei etc. Latinitatea creștinismului nostru este o latinitate provincială, daco-moesică, însă în niciun caz nu se poate vorbi de Ortodoxie. Din punct de vedere metodologic, vorbim de catolicism și ortodoxism abia după momentul Schismei lui Cerularius din 1054"[2]. De la început, se constată că istoricul face o gravă confuzie între „limbă" și „credință". Strămoșii poporului român au fost creștini ortodocși care vorbeau o latină provincială, din care s-au păstrat numeroase cuvinte, precum: *Basilica* (Biserică), *crux* (cruce), *presbyter* (presbiter, preot), *angelus* (înger), *cantare* (cântare), *christianus* (creștin), *sanctus* (sfânt), *Domine Deus* (Dumnezeu).

Dar, pentru clarificarea problemei, vom recurge la documentele istorice.

Noțiunea de Ortodoxie, în Epoca patristică. Pentru a înțelege corect subiectul propus spre analiză, se impune mai întâi clarificarea noțiunii de „Ortodoxie". Se știe că ea este de origine greacă, formată din două cuvinte: primul, *„orthos"* înseamnă „drept, adevărat", iar al doilea, *„doxa"* înseamnă „credință, închinare". Deci, Ortodoxia este dreapta credință a creștinului și adevărata închinare pe care el o aduce lui Dumnezeu[3]. Dacă privim termenul în context teologic, trebuie spus că „Ortodoxia este cea care a

1 Arhim. Veniamin Micle, „Creștinismul ortodox în teritoriile românești, anterior secolului al XIV-lea", în *Posada – 685. Țara Loviștei. Studii de geografie, toponimie, istorie și etnografie*, Dinică Ciobotea, Eugen Petrescu, Radu Ștefan Vergatti (coord.), Ed. Universitaria, Craiova, 2015, pp. 169-196.

2 Răzvan Theodorescu, *E o enormitate a afirma că ne-am născut ortodocși*, în „Historia.ro" (18.04.2011).

3 Arhim. Veniamin Micle, *Ortodoxia, adevărata credință*, ediția a IV-a, Sfânta Mănăstire Bistrița, 2010, p. 3.

păstrat și păstrează în continuare, prin Tradiția dinamică ecclesială, adevărata învățătură a Bisericii celei Una"[4].

De la apariția sa, creștinismul a fost ortodox, întrucât creștinul ortodox păstrează dreapta credință așa cum Dumnezeu a descoperit-o oamenilor, prin sfinții prooroci și prin Iisus Hristos, cum afirmă Sfântul Apostol Pavel, că Dumnezeu: „În multe rânduri și în multe chipuri a vorbit părinților noștri prin prooroci; iar în zilele acestea mai de pe urmă, ne-a grăit nouă prin Fiul" (*Evrei* I, 1-2). Iisus Hristos nu a schimbat învățătura proorocilor, ci numai a desăvârșit-o, adică a învățat mai mult și mai deplin, despre ceea ce Dumnezeu le descoperise lor. De aceea, El zice: „Să nu socotiți că am venit să stric Legea sau proorocii; n-am venit să stric, ci să împlinesc" (*Matei* V, 17). El a vegheat la păstrarea credinței Ortodoxe, și s-a rugat lui Dumnezeu Tatăl, ca toți creștinii „să fie una după cum Tu, Părinte, întru Mine, și Eu întru Tine, așa și aceștia întru Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis" (*Ioan* XVII, 21).

Pentru apărarea credinței ortodoxe, Sfântul Apostol Iuda scria creștinilor: „Vă îndemn ca să luptați pentru credința dată sfinților, odată pentru totdeauna, că s-au strecurat printre voi unii oameni nelegiuiți, care de mai înainte au fost rânduiți spre această osândă" (*Iuda* I, 3-4). Despre ei, zice că, „sunt ca niște pete de necurăție la mesele voastre obștești...; nori fără apă, purtați de vânturi, pomi tomnatici fără roade, de două ori uscați și dezrădăcinați, valuri sălbatice ale mării, care își spumegă rușinea lor, stele rătăcitoare, cărora întunerecul întunerecului li se păstrează în veșnicie" (*Iuda* I, 12-13). De asemenea, Sfântul Apostol Ioan scrie că: „Oricine se abate și nu rămâne în învățătura lui Hristos, nu are pe Dumnezeu" (*II Ioan* I, 9). Adică, cine pierde credința ortodoxă, acela pierde și pe Dumnezeu, și nu mai are nădejde de a-și mântui sufletul. Iar în altă parte spune, despre cei care s-au îndepărtat de Ortodoxie, că „dintre noi au ieșit, dar nu erau de-ai noștri, căci de ar fi fost de-ai noștri, ar fi rămas cu noi; ci ca să se arate că nu sunt toți de-ai noștri, de aceea au ieșit" (*I Ioan* II, 19).

Precum Sfinții Apostoli au depus mari eforturi pentru păstrarea învățăturii ortodoxe, la fel au procedat și urmașii lor, episcopii și preoții, care au primit puterea să învețe și să conducă pe credincioșii ortodocși pe calea mântuirii, păstrând adevărata credință, învățând pe toți creștinii care doresc să-și mântuiască sufletul, să rămână în credința ortodoxă. Un renumit învățat, numit Origen (185–255), profesor la Școala teologică din Alexandria Egiptului, în lecțiile sale folosea mereu cuvântul „Ortodoxie", pentru a denumi adevărata învățătură creștină[5].

Menționăm faptul că, în secolul al IV-lea, apare marele eretic Arie, originar din Egipt. Episcopul său, Alexandru, a insistat mult pe lângă el

4 Pr. dr. Dragoș Ungureanu, *Cine și ce este Ortodoxia?* în „Viața Bisericii – Reflecții" (2 Aprilie 2013).

5 Arhim. Veniamin Micle, *Ortodoxia...*, p. 9.

ca să „revină la Ortodoxie", însă n-a ascultat. Din această cauză, episcopul l-a excomunicat; el nu s-a liniștit, ci a călătorit prin Palestina și Asia Mică, atrăgând la rătăcirea sa pe unii creștini care nu cunoșteau bine învățătura ortodoxă. Pentru apărarea ei, s-au ridicat o serie de sfinți, dintre care cel mai înflăcărat a fost Sfântul Atanasie cel Mare, arhiepiscopul Alexandriei (328–373), care învăța că există o singură credință adevărată, cea ortodoxă[6]. Noțiunea de „ortodox" era deja intrată în uzul terminologiei teologice, definind autentica doctrină. Sfântul Atanasie a trăit și s-a format ca teolog în mediul unde cuvântul „ortodox" avea rădăcini adânci în tradiția Bisericii, iar episcopul Alexandru al cetății Alexandria îl cheamă, în anul 321, pe Arie să „revină la Ortodoxie"[7]. De asemenea, primul Sinod Ecumenic, întrunit la anul 325, în orașul Niceea, este supranumit „Sinodul ortodocșilor", care a încercat să readucă la „Ortodoxie" pe cei desprinși din sânul ei[8]; însuși Sfântul Atanasie a fost numit, de episcopul Epifanie din Salamina (315–403), „Stâlpul Ortodoxiei" și „Părintele Ortodoxiei"[9], încât credința apărată și propovăduită de el a devenit „Credința ortodoxă"[10]. Cei 318 Sfinți Părinți de la Sinodul I Ecumenic au stabilit în scris învățătura ortodoxă, consemnată în *Simbolul credinței* sau *Crezul*, pe care orice creștin adevărat îl cunoaște și îl rostește zilnic, ca dovadă a mărturisirii sale de credință[11]. De asemenea, Crezul se rostește la fiecare Sfântă Liturghie săvârșită de preot. La acest Sinod, printre mulți Sfinți Părinți, s-au afirmat în chip deosebit, datorită râvnei lor în apărarea Ortodoxiei, Sfinții ierarhi Nicolae al Mirelor Lichiei (280–345) și Spiridon al Trimitundei (270–348).

Pentru refacerea unității, a cărei integritate fusese știrbită de eretici, Sfântul Atanasie învață că trebuie luată în considerație credința tradițională a Bisericii. Concepția sa are cu atât mai multă valoare cu cât autorul ei este autentic continuator al tradiției ortodoxe din primele trei veacuri ale creștinismului, constituind sinteza gândirii și trăirii adevărate, făurite de înaintașii săi. Pentru aceasta, Sfântul Atanasie îndeamnă pe creștini să țină tradiția, pentru că pe ea se întemeiază Biserica, precum scrie în *Epistola întâi către Serapion*: „Să luăm în privire tradiția cea de la început, învățătura și credința Bisericii Ortodoxe, pe care Domnul a dat-o, iar Apostolii au predicat-o și Sfinții Părinți au păstrat-o, căci pe aceasta este întemeiată Biserica, și cine se depărtează de ea, acela nici într-un chip nu poate fi, nici a se numi creștin"[12].

Sfântul Atanasie cel Mare nu vedea nici o diferență între învățătura Bisericii primită prin Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură. În schimb, învățătura ereticilor este mai nouă, dezvoltată separat și în contradicție cu învățătura tradițională. Despre arieni, spunea că: „Deoarece ei înșiși recunosc că învățătura lor este nouă, nu trebuie să tăgăduiască, că erezia lor nu vine de la Părinți, ci este ceva străin, iar ceea ce nu vine de la Părinți, ci s-a scornit abia acum, ce alta trebuie să fie decât aceea despre care Pavel zice la *I Timotei* IV, 1"[13].

6 Idem, „Sfântul Atanasie cel Mare, apostol al unității creștine", în *Mitropolia Olteniei*, XXV (1973), nr. 9-10, pp. 721-730.

7 PG. XXV, 685, cf. prof. dr. Milan Șesan, „Din istoricul noțiunii de Ortodoxie", în Mitropolia Ardealului I (1956), nr. 1-2, p. 64.

8 PG. XXV, 233, 236, cf. *Ibidem*.

9 Panarion, 59, 2 PG: 41, cf. pr. prof. M. Șesan, „Ortodoxia și catolicitatea", în *Ortodoxia* III (1951), nr. 1, p. 120.

10 Del Medico, „A propos d'une mosaïque d'Istanbul", în *Byzantino-slavica* XVI (1955), 2, Praga, p. 260, apud pr. prof. Milan Șesan, *Din istoricul...*, p. 64, nota 2.

11 Pr. conf. dr. Daniel Benga, „Crezul de la Niceea (325) – o istorie teologică (II). Contextul istoric și teologic al Sinodului I Ecumenic", în *Ziarul Lumina* (10 noiembrie 2010).

12 Sfântul Atanasie cel Mare, *Epistola I ad Serapion*, c. 28, PG. XXVI, p. 593

13 Sfântul Atanasie cel Mare, *Orat. I contra arianos*, c. 9, PG XXVI, p. 28.

În ciuda ereziilor cu care a luptat Biserica Ortodoxă, ea și-a păstrat unitatea. Însă, în secolul al XI-lea, mai precis, în anul 1054, s-a produs o ruptură între creștini: răsăritenii au rămas ortodocși, păstrând adevărata credință, așa cum o stabilise sinoadele ecumenice, iar apusenii au devenit catolici, cunoscuți și sub numele de romano-catolici, datorită faptului că recunosc ca șef suprem al lor pe papa de la Roma[14]. Deși Biserica Romano-Catolică are multe învățături păstrate din Biserica Ortodoxă, totuși ea nu poate fi considerată ortodoxă, pentru că a introdus o serie de învățături noi, care nu se găsesc în vechea tradiție a Bisericii nedespărțite.

Pătrunderea creștinismului pe teritoriile românești. Creștinismul ortodox a pătruns pe teritoriile strămoșilor noștri odată cu vestirea Evangheliei de către Sfântul Apostol Andrei († 30 noiembrie 60 d. Hr.) care, potrivit recentelor demonstrații ale istoricului grec George Alexandrou – autorul uneia dintre cele mai vaste monografii dedicate Apostolului – a petrecut 20 de ani în Dacia[15], fiind însoțit de Apostolul Filip († 80 d. Hr.), cum rezultă dintr-o serie de cercetări extrem de serioase care conferă adevărata dimensiune a procesului de încreștinare a strămoșilor noștri și de trăire a creștinismului în această zonă europeană[16].

Despre vitalitatea creștinismului ortodox, mărturisește puternica organizare a monahismului în secolul al IV-lea[17], fiind atestată documentar și la noi[18]. Existența mănăstirilor, atât în Scythia Minor, cât și în Goția, este mărturisită de Sfântul Epifanie (315–403), în lucrarea sa *Contra ereziilor*[19]. De asemenea, sunt menționate mănăstiri în jurul Dunării, de către Paulin de Nola (353/354–431), în *Cântarea a XVII-a*[20]. Printre acestea, s-a numărat și cea de la Niculițel, unde s-au descoperit rămășițele pământești ale Sfinților Zoticos, Attalos, Kamasis și Filipos; se știe că al doilea nume al localității este *Mănăstiriștea*, iar un document din anul 1599 o menționează sub denumirea de „Monaster”[21].

În mănăstirile dobrogene, au existat călugări cu vastă cultură teologică și laică; dintre ei, cei mai cunoscuți sunt Teotim I, Ioan Casian și

14 Prof. Teodor M. Popescu, „Geneza și evoluția schismei”, în *Ortodoxia*, Anul XI, nr. 2-3 (1954), pp. 163-217.

15 Dumitru Manolache, „Uluitoarea ipoteză grecească”, în *Gardianul*, (27 noiembrie 2009).

16 Idem, Apostolul Filip, al doilea misionar în Dacia, în Idem (13 noiembrie 2009).

17 Pr. N. Șerbănescu, „1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența Episcopiei Tomisului”, în *BOR*, LXXXVII (1969), nr. 9-10, p. 991.

18 Arhim. Veniamin Micle, „Despre monahismul ortodox român, anterior secolului al XIV-lea”, în *Glasul Bisericii*, XXXVII (1978), nr. 3-4, pp. 300-317.

19 Sfântul Epifaniu, *Contra ereziilor*, Cartea III, tom. I, erezia 70, cap. 14, PG, XLII, col. 372 B, cf. Ioan G. Coman, *„Aria misionară” a Sfântului Niceta de Remesiana*, în BOR, LXVI (1948), nr. 5-8, p. 350, nota 1.

20 Sfântul Paulin de Nola, *Carmen XVII*, v. 218-220, ed. G. Hartel, în „C. S. L.”, vol. XXX, pars II, Viena, 1894, cf. I. G. Coman, art. cit., p. 350.

21 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor. Din cele mai vechi tipuri până la întemeierea Statelor românești*, vol. I, București, 1974, pp. 146, 256.

Dionisie Exiguul, care au ajuns renumiți scriitori de limbă latină și traducători din limba greacă, precum și „călugării sciți". Episcopul **Teotim I** era o personalitate distinsă, admirat de contemporanii săi; hunii păgâni îl numeau: „Dumnezeul romanilor"[22]. Fiind o minte luminată, a scris opere cu conținut ascetic, cunoscute și apreciate chiar și de străini[23]. Altă personalitate distinsă a Bisericii noastre străbune este **Ioan Casian**[24]; tânărul Ioan a intrat încă din copilărie, „a pueritia nostra", după propria mărturisire, într-o mănăstire, unde asculta învățăturile călugărilor și le urma exemplul[25]. De asemenea, **Dionisie Exiguul**; el s-a născut în jurul anului 470, deci cu o sută de ani mai târziu decât Sfântul Ioan Casian. În timpul copilăriei a primit „hrană duhovnicească" – după cum mărturisește el însuși – de la episcopul Petru[26]. Spre deosebire de Sfântul Ioan Casian, Dionisie Exiguul ne oferă informații valoroase despre patria sa, Sciția, recunoscută prin frigul îngrozitor și barbarii fioroși, dar s-au ridicat „cu harul lui Dumnezeu, prin Botez, un număr de oameni, dintre care unii sunt fericiți Părinți cu care această regiune se slăvește ca de o fertilitate duhovnicească deosebită..., oameni pe care am fost învrednicit să-i văd ducând o viață cerească, într-un trup fragil"[27]. Deși s-a impus în cultura bisericească cu valoroase opere, totuși el „a rămas celebru pentru faptul că este autorul unui nou sistem de numărătoare a anilor; el este cel care a introdus era creștină sau era noastră. Anul 1 este considerat anul 754 de la fondarea Romei", când s-a născut Mântuitorul nostru Iisus Hristos, fiind adoptată încă din secolul al VII-lea în Italia, din al VIII-lea în Anglia, din cel următor în Franța, apoi, cu timpul, în toate țările lumii. Prietenul său, Cassiodorus, îl așează în galeria „bărbaților iluștri, strălucitori de podoaba învățăturilor sănătoase", recunoscând că era „scit de origine, dar cu totul roman ca ținută"; a predat împreună cu el Dialectica, în Mănăstirea Vivarium din Calabria, fiind înțelept, simplu și smerit[28].

La începutul secolului al VI-lea (anul 519), din creștinismul ortodox dobrogean, documentele menționează un grup de călugări, format din **Ioan Maxențiu**, **Leonțiu**, **Ioan**, **Mauriciu**, **Petre Diaconul**, **Ioan** și **Ahile**; ei sunt cunoscuți datorită disputelor hristologice la care au participat, prin susținerea formulei „Unul din Sfânta Treime a suferit în trup". Doctrina lor a fost declarată de împăratul Justinian (15 martie 533) obligatorie pentru cei care mărturiseau credința ortodoxă, iar la Sinodul al V-lea ecumenic, a triumfat definitiv[29].

Atât de înfloritoare era Ortodoxia la poporul traco-romanizat, încât documentele atestă o puternică prezență la Locurile Sfinte a călugărilor proveniți din rândul lor, fiind cunoscuți sub denumirea de „bessi"[30]. Astfel, în descrierea unei călătorii la Muntele Sinai, ce datează din prima jumătate a secolului al VI-

22 Pr. prof. I. Rămureanu, „Sfinți și martiri la Tomis-Constanța", în *BOR* XCII (1974), nr. 7-8, p. 1007; Pr. prof. I. Coman, „Însemnări asupra lui Teotim de Tomis", în *Glasul Bisericii XVI* (1975), nr. 1, p. 46.

23 Pr. prof. I. Rămureanu, *art. cit.*, pp. 1007-1008.

24 Arhim. Veniamin Micle, *Ioan Casian, Sfânt străromân*, Sfânta Mănăstire Bistrița, 2011, p. 32.

25 *De institutis coenobiorum...*, Prefața 4, pp. 4-5, cf. Pr. prof. Ioan G. Coman, „Sciții Ioan Casian și Dionisie cel Mic și legăturile lor cu lumea mediteraneană„, în *Studii Teologice* XXVII (1975), nr. 3-4, p. 192, nota 21.

26 *Dionysius Exiguus*, în „Scriptores Illyrici Minores", Corpus Christianorum – Series Latina, LXXXV, Turnholti, 1972, p. 59, 1, cf. pr. prof. Ioan G. Coman, art. cit., p. 196, nota 45.

27 Idem, *Praefatio ad Ioannem et Leontium*, I, p. 55, cf. *Ibidem*, nota 46.

28 Cassiodorus, *De institutione divinarum litterarum* 23, PL, LXX, col. 1137, cf. pr. prof. Ioan G. Coman, art. cit., p. 196, nota 48.

29 Pr. Vasile Gh. Sibiescu, *Călugării sciți*, Sibiu, 1936, p. 26.

30 Bessii au ocupat o parte din teritoriul Bulgariei de azi, ducând lupte victorioase cu Imperiul roman. La mijlocul secolului I d. Hr., împăratul Tiberius Claudius I (41–54) îi cucerește, transformând regiunea lor într-o provincie romană, numită Tracia, cf. Bucur Mitrea, „Dicționar istoric. Neamuri și triburi tracice – Bessii, Burii, Apulii", în *Magazin Istoric* X (1976), nr. 3 (108), p. 26.

lea, se relatează despre trei egumeni care vorbeau, în mănăstirea respectivă, limbile: latina, greaca, siriana, egipteana și bessa. Deci, în secolul al VI-lea avem călugări bessi la Mănăstirea Sfânta Ecaterina din Sinai[31]. La fel, în *Viața Sfântului Teodosie* (†529), scrisă în anul 530 de episcopul Teodor de Petra, autorul consemnează faptul că Sfântul Teodosie a zidit patru biserici în mănăstirea fondată de el în 465, lângă Betleem, iar „în a doua, neamul bessilor înalță în limba lor rugăciuni Stăpânului comun"[32]. De asemenea, în anul 553 exista o mănăstire de bessi la Constantinopol[33]. În fine, Ioan Moscul, autorul lucrării *Pratul spirituale* sau *Limonarium*, care a trăit în a doua jumătate a secolului al VI-lea și în prima jumătate a secolului al VII-lea, spune că, în Palestina erau două mănăstiri apropiate, cu numele Subiba, una de limbă bessă, iar alta de limbă siriacă[34], iar în *Viața Sfântului Sava cel Sfințit*, se vorbește de mai multe mănăstiri besse în această regiune[35]. Aceste mărturii îl determină pe istoricul german Karl Holl să exprime cu uimire: „Cât de frecvent apar bessii!"[36].

Mănăstirile ortodoxe daco-romane din secolul al IV-lea, vetre de înaltă spiritualitate și cultură, stau la temelia celor românești de mai târziu[37]; ele se conduceau după principiile stabilite de Sfântul Ioan Casian, care recomanda o asceză în cel mai curat duh ortodox, la nivelul teandriei, urmărind domolirea și stăpânirea trupului și a simțurilor, nu distrugerea lor[38]. Monahismul a fost așa de înfloritor la strămoșii noștri, datorită continuității etnice daco-romane pe aceste meleaguri. Se știe că la daci, preoții „prin felul lor de viață, prin moravurile lor austere, prin hrana lor..., constituiau de fapt un adevărat ordin călugăresc. Ei nu se căsătoreau, nu mâncau carne și nici un fel de vietate, ci numai lapte, brânză și miere. Duceau o viață de asceți; poporul le acorda un mare respect și îi numeau *prea cuvioși și călători prin nori*"[39].

Pătrunderea avaro-slavă din anul 602, în fostele provincii romano-bizantine de la Dunăre, a avut repercusiuni negative asupra înfloritoarei organizații bisericești întâlnită în secolele IV–VI. Însă, după încetarea stăpânirii avare în Banat și Transilvania, apar noi date; este menționat episco-

31 *Antonini Placenti itinerarium*, cap. 37, 1, PL, LXXVII, 911-912,
cf. pr. prof. Dumitru Stăniloae, „Besii în mănăstirile din Orient, în *BOR*, XCIV (1976), nr. 5-6, p. 586.

32 *PG* CXIV, col. 505, cf. pr. prof. Dumitru Stăniloae, art. cit., p. 587.

33 Mansi, *Concil. Coll. Ampl.* V, p. 987, cf. *Ibidem*.

34 *PG* LXXXVII, 3, col. 3025, cf. Ibidem.

35 Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *art. cit.*, p. 587.

36 „Das fortleben der Volkssprachen in Kleinasien in nachchristlicher Zeit", în *Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte II Der Osten*. 2 Halbband, Verlag Moh, Tübingen, 1928, pp. 242-243, cf. *Ibidem*.

37 Pr. prof. Ioan G. Coman, „Sfinții Părinți și spiritualitatea ortodoxă română", în *Ortodoxia* XXVII (1975), nr. 4, p. 595.

38 *Ibidem*.

39 Diac. prof. Emilian Vasilescu, *Istoria religiilor. Manual pentru Institutele teologice din Biserica Ortodoxă Română*, București, 1975, p. 328.

pul Ursus, considerat de istorici ca fiind din părțile locului. El participă la lucrările Sinodului al VII-lea Ecumenic, întrunit la Niceea, în anul 787[40]. Aceasta constituie o dovadă profund grăitoare a dinamismului Ortodoxiei noastre din secolul al VIII-lea.

Începând cu secolul al IX-lea, există numeroase informații despre intensificarea vieții bisericești organizate, în care apar preoți, călugări, egumeni și episcopi[41]. Unul dintre cele mai vechi centre de pe teritoriul actual al României s-a descoperit în cariera de piatră de la Basarabi din județul Constanța; este un adevărat „complex"[42], format din biserici și paraclise, cunoscute până în prezent în număr de șase[43], datând de la sfârșitul secolului al IX-lea și fiind în plină activitate chiar peste o sută de ani[44]. Aici, pe pereții locașurilor se păstrează numeroase texte în limbile slavonă și greacă, ce datează din secolul al X-lea. Astfel, pe un stâlp din naosul unei bisericuțe se găsește inscripția: „Doamne, ajută robului Tău Iosif". Cercetătorul Ion Barnea presupune că acesta ar fi fost un călugăr, dar preot cu siguranță, ca Damian, pomenit într-o inscripție slavonă din aceeași bisericuță[45]. Iar pe peretele din dreapta al aceluiași locaș, în partea stângă a intrării, este notat anul 982, indicând data fondării bisericii[46].

În această perioadă, s-a impus o nouă organizare a teritoriului de la Dunărea de Jos, datorită revenirii stăpânirii bizantine sub împăratul Ioan Tzimiskes (969–976). Odată cu această stabilitate politică și administrativă, era firesc să renască și o activitate ortodoxă intensă, în care, ca peste tot, rolul cel mai însemnat îl vor fi îndeplinit călugării, a căror prezență este sigură în acest teritoriu al secolului al XI-lea[47]. Ca dovadă avem pe călugărul Eftimie, trimis la Dunăre, ca misionar creștin printre pecenegi, botezând chiar pe conducătorul lor, Kegen[48].

Un alt centru ortodox dobrogean este cel de la Bisericuța-Garvăn; aici s-au descoperit ruinele unei biserici de proporții mai mici, datând din secolele XI–XII, în jurul căreia a fost un cimitir și o serie de locuințe[49].

40 Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, București, 1980, p. 181.

41 Idem, „Două milenii de viață bisericească", în *Telegraful Român*, Anul 124 (1 octombrie 1976), nr. 37-38, p. 2.

42 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 256.

43 Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 202.

44 I. Barnea, V. Bilciureanu, Șantierul arheologic Basarabi (reg. Constanța), în *Materiale și cercetări arheologice* VI (1959), pp. 169-180.

45 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 211.

46 *Ibidem*, p. 212.

47 Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X–XIV)*, București, 1974, p. 67.

48 Alex. M. Ioniță, „Viața mănăstirească în Dobrogea până în secolul al XII-lea", în *Studii Teologice* XXIX (1977), nr. 1-2, p. 87.

49 I. Barnea, *Dinogeția*, ed. a II-a, București, 1969, p. 47; Idem, „Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române", în *Studii Teologice* X (1958), nr. 5-6, pp. 298-305.

Descoperiri interesante s-au făcut și în altă zonă a țării; este vorba de cercetările efectuate în anul 1971 în comuna Pescari din județul Caransebeș, la locul numit Peșterile Mici, cunoscute și sub numele de Găurile Chindiei, de pe valea Dunării. Aici sunt menționate urme ale creștinismului ortodox românesc, ca: numele proorocului Isaia, pentagrama și crucea bizantină, fiind datate între sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului următor. Cercetătoarea Maria Comșa crede că aici a locuit un „călugăr schivnic”[50]. Toate aceste mărturii dovedesc că pe actualul teritoriu românesc, strămoșii noștri au continuat să-și desfășoare viața sub toată bogăția spiritualității ei[51].

În secolele XI–XII, românii, sub denumirea de „vlahi” au luat contact direct cu Ortodoxia din Muntele Athos, unde peregrinau sute de familii cu turmele lor, iar unii tineri, sub imperativul vocației, se călugăreau[52]. Alții își căutau locuri retrase, prin munții și peșterile din țară, după cum dovedesc urmele unor așezări rupestre, datând din epoca respectivă, descoperite recent în părțile Sălajului din Transilvania; ele au forma unor chilii săpate în stâncă[53], asemănătoare celor de la Basarabi din Dobrogea.

Despre Mănăstirea Râmeț din județul Alba se crede că datează din secolul al XI-lea, fiind descoperite 20 de schelete, în incinta bisericii și în jurul ei, care sunt considerate a fi la fel de vechi ca edificiul monastic.[54].

O mănăstire din secolul următor, existentă și astăzi, este cea de la Hodoș-Bodrog, județul Arad, fiind menționată documentar în anul 1177, sub denumirea de Hodust[55].

Un vechi așezământ monahal a fost Mănăstirea Peri, situată în centrul istoric al comitatului Maramureș[56], despre care urmașii Dragoșeștilor afirmă că este „o moștenire din părinți”[57]. Se pare că pe la sfârșitul veacului al XII-lea sau începutul celui următor, aici s-a înființat o sihăstrie, întreținută de strănunii Dragoșeștilor, cu hramul „Sfântul Arhanghel Mihail”, protectorul familiei. Tradiția Mănăstirii Râmeț leagă întemeierea acestui sfânt lăcaș de opera ieromonahilor Romulus și Ghenadie, care ar fi plecat de aici, la anul 1215, și au pus temelia Mănăstirii[58]. Istoricul Nicolae Iorga menționează un registru al Mănăstirii Râmeț, unde sunt înscriși cei doi călugării, plecați în Maramureș[59].

Existența creștinismului ortodox în Transilvania este atestat de mănăstirile românești din secolul al XII-lea, menționate de papa Inocențiu al III-lea care, prin ordinul emis la 16 aprilie 1204 și adresat episcopului catolic de Oradea, poruncește ierarhului să viziteze mănăstirile „călugărilor greci”, adică a călugărilor ortodocși români. De asemenea, se menționează că mănăstirile respective sunt „ruinate” din cauza lipsei de îngrijire a episcopilor diecezani și a călugărilor, de aceea recomandă să vadă dacă le poate reorganiza chiar

50 Maria Comșa, „Inscripția chirilică din Peștera Gaura Chindiei, comuna Pescar (județul Caraș-Severin)”, în *Monumente Istorice și de Artă*, Anul XLVI (1977), nr. 1, pp. 36-36.

51 Prof. Victor Brătulescu, „Sfântul Nicodim”, în *Mitropolia Olteniei* (1970), nr. 5-8, p. 594.

52 P. Uspenski, *Răsăritul creștin*, vol. III, pp. 355-363, cf. pr. Teodor Bodogae, „Tradiția Sfântului Munte în viața popoarelor ortodoxe”, în *Ortodoxia* V (1953), nr. 2, p. 216, nota 40.

53 Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Două milenii...*, p. 1.

54 Dr. Anna Eva Budura, *Supliciile unui locaș sfânt: complexul monahal Râmeț* (f. a.).

55 Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 212.

56 Pr. Gheorghe Dumitrean, „Mănăstirea din Peri, cea mai veche mănăstire ortodoxă română cunoscută în teritoriile intracarpatice”, în *Calendar vestitor și povățuitor al creștinilor din Maramureș și Sătmar pe anii 1991–1992*, Baia Mare, 1991, p. 53.

57 †Vasile, episcopul Oradiei, „Rolul Mănăstirii din Perii Maramureșului”, în *Mitropolia Ardealului* XXIII (1978), nr. 1-3, p. 18.

58 Adrian Bucurescu, „Renașterea Mănăstirii de peste Tisa: De la Peri la Săpânța”, în *România liberă*, 31 iulie 2006.

59 Dr. Anna Eva Budura, *op. cit.*

prin acei călugări greci, sau dacă le poate reuni într-un episcopat catolic[60]. Pentru ca aceste mănăstiri să fi ajuns „ruinate" în anul 1204, deși aceasta era o formulă papală pentru a le acapara în folosul călugărilor catolici[61], „ele existau din cel puțin secolul al XII-lea, după părerea noastră, însă, erau mult mai vechi"[62], remarcă savantul român Constantin C. Giurescu.

În secolul al XIII-lea, Biserica Ortodoxă Română apare, în documente, având în fruntea ei episcopi. Astfel, papa Grigorie al IX-lea, într-o scrisoare din anul 1234, adresată lui Bella, principele Ungariei, scrie: „În episcopatul cumanilor sunt, după cât aflăm, niște popoare numite valahi care, deși se socotesc creștini, nu primesc tainele bisericești de la venerabilul frate al nostru, episcopul cumanilor, care are dioceza acolo, ci de la oarecare pseudo-episcopi ce țin ritul grecilor. Și unii din regatul Ungariei, atât unguri, cât și germani și alți dreptcredincioși, locuind printre ei, trec la credința lor și, făcându-se una cu acei valahi un singur popor, primesc zisele taine, disprețuind pe episcopul cumanilor"[63]. Istoricul Giurescu afirmă că „din moment ce exista la această dată episcopi ortodocși, trebuia să existe și reședințe ale lor, și aceste reședințe, potrivit tradiției, nu pot fi decât la mănăstiri"[64].

Unele mănăstiri existente însă în secolul al XIII-lea sunt identificate. Așa avem Mănăstirea Bezdin[65], reclădită în secolul al XVI-lea pe temeliile alteia mai vechi, distrusă de tătari în marea invazie din anii 1241–1242; Mănăstirea Șumi, menționată într-un document din anul 1270, cunoscută astăzi sub numele de Mănăstirea Săraca[66] din județul Timiș.

Legendara chilie a lui Daniil Sihastru și Peștera Sfântului Nicodim de la Tismana sunt dovezi grăitoare despre urmele vieții de sihăstrie a călugărilor români din trecutul Bisericii noastre strămoșești[67]. Nu trebuie uitat faptul că, în secolul al XIII-lea, monahismul cunoștea o epocă de înflorire în toată Europa, de aceea, ținutul carpato-dunărean nu putea rămâne mai prejos[68]. Totuși, lipsa locașurilor monahale, din acest veac, nu trebuie să surprindă pe nimeni, dacă reamintim invazia tătarilor de la mijlocul secolului, care a pustiit totul, precum și de faptul că, pentru Transilvania, actele papale cereau suprimarea libertății cultului ortodox,

60 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, p. 63.

61 *Ibidem*, vol. I, p. 254.

62 *Ibidem*, vol. II, p. 64.

63 *Ibidem*, vol. I, p. 214.

64 *Ibidem*, p. 255.

65 Oliver Velescu, Adrian Corvatescu, „Un monument din vestul țării. Mănăstirea Bezdin", în *Buletinul Monumentelor Istorice* XLI (1972), nr. 1, pp. 49-58.

66 Longhin I. Oprișa, „Un vechi monument de artă românească din Banat: Mănăstirea Săraca", în *Mitropolia Banatului* XIX (1969), nr. 7-9, pp. 429-435.

67 Prof. Victor Brătulescu, *art. cit.*, p. 594.

68 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 256.

iar regii Angevini, în secolul următor, interziceau prin lege construirea unor locașuri de piatră destinate acestui cult[69].

Monumente bisericești antice, dovezi despre organizarea creștinismului la români. De-a lungul istoriei creștinismului, arhitectura religioasă a cunoscut o evoluție ascendentă; având la bază stilul laic de construcție, pe parcurs i s-au adăugat note specifice, care reprezintă simboluri și adevăruri creștine. Inițial, la noi s-au introdus stilurile arhitectonice apărute în exterior, care și-au însușit elemente caracteristice spiritualității și culturii naționale. La început, arhitectura noastră bisericească a cunoscut o puternică influență din partea Bizanțului, exercitată pe căi diferite: fie direct, prin meșteri aduși de la Constantinopol de primii voievozi români, fie indirect, prin meșteri veniți din regiunile ortodoxe de la sudul Dunării, ca Bulgaria, Serbia și Muntele Athos, sau din Orient, precum Turcia și Armenia.

Stilul bazilical paleocreștin. Despre existența locașurilor de cult ortodoxe pe teritoriile strămoșilor noștri mărturisește cea mai veche biserică creștină, descoperită în Moldova, la Mihălășeni, județul Botoșani. Arheologii botoșăneni, în campania de săpături din perioada 1983–1988, au descoperit 520 de morminte situate în jurul unei biserici, datând de la mijlocul secolului al IV-lea[70]. Asemenea locașuri au existat în multe zone, care n-au rezistat vitregiilor istorice și intemperiilor atmosferice, majoritatea fiind construcții de lemn.

Primele locașuri creștine de cult construite în țara noastră aparțin stilului bazilical din epoca paleocreștină; ele au fost ridicate mai ales în Dobrogea (Sciția Minor), între secolele IV–VII, în vechile cetăți greco-romane: Tomis (Constanța), Callatis (Mangalia), Histria, Tropaeum-Traiani (Adamclisi), Axiopolis (Cernavodă), Dinogeția (Garvăn), Argamum (Dolojman), Ibida, Troesmis (Igliță), Ulmetum (Pantelimon), Noviodunum (Isaccea), Capidava (Calachioi). În general, sunt bazilici de tip elenistic, cu câte trei nave și de mici dimensiuni, construite din piatră și având uneori și diferite anexe, ca baptistere, cripte, diaconicoane etc., majoritatea fiind biserici de parohie. Dărâmate odată cu cetățile respective, mai ales de avari, în secolul al VII-lea, urmele lor, sub formă de temelii, resturi de ziduri, fragmente de coloane etc., au ieșit la iveală în urma săpăturilor arheologice efectuate la sfârșitul secolului al XX-lea. În restul țării, s-au mai descoperit bazilici din epoca paleocreștină în Oltenia, la Sucidava, lângă Celei, și în Banat, la Giridava-Morisena, localitate cunoscută astăzi sub numele de Cenad.

69 *Ibidem*, p. 254.

70 Cosmin Zamfirache, „Descoperire unicat: cum arăta cea mai veche biserică creștină din Moldova. A fost găsită în mijlocul unui adevărat „oraș al morților", în *Adevărul* (30 mai 2015).

Stilul bizantin. În arhitectura bisericească, stilul bizantin constituie o evoluție a stilului bazilical, specific primelor locașuri de cult creștine, care aveau forma de navă simplă, menținându-se sub diferite forme evoluate în Apus. Prin secolul al VI-lea, în părțile răsăritene, stilul bazilical începe a fi înlocuit de o nouă artă, numită bizantină, ale cărei prime monumente arhitectonice – bisericile din Asia Mică și Sfânta Sofia din Constantinopol – nu sunt altceva decât bazilici cu cupole.

În timpul crizei iconoclaste din secolele VIII–IX, se produce o decadență a artei religioase răsăritene; abia după triumful Ortodoxiei asupra iconoclasmului (842–843), începe a doua perioadă de înflorire a artei bizantine, care durează până în secolul al XII-lea, cuprinzând epoca împăraților din dinastia Macedonenilor (867–1057) și a Comnenilor (1081–1185). O mare influență exercită în această perioadă asupra dezvoltării artei bizantine teologia și monahismul; eliberat de influențele străine, evoluează după geniul său propriu, secolul al XI-lea atingând adevărata vârstă de aur a artei religioase, potrivit afirmației lui L. Brehier. Acum se construiesc biserici de dimensiuni mai mici, dar planul cel mai obișnuit rămâne crucea greacă înscrisă într-un pătrat, cu brațul răsăritean mai prelungit, spre a oferi un spațiu mai mare absidei principale; se lungește de asemenea brațul de vest al crucii, spre a oferi spațiu mai mare încăperilor de la intrare (pronaos, nartex, pridvor). De asemenea, cunoaște o mare răspândire și planul treflat, caracteristic mai ales bisericilor athonite, de după secolul al XI-lea.

Capodopera artei bizantine din Italia, în această epocă, este biserica *Sfântul Marcu* din Veneția, construită în secolele X–XI, care reproduce nu numai planul, ci și mozaicurile bisericii dispărute a Sfinților Apostoli din Constantinopol. Tot din aceeași epocă, provin și cele mai vechi biserici din țările balcanice, păstrate până azi, ca Sfânta Sofia și Sfântul Clement, ambele din Ohrida, construite în secolul al XI-lea. La noi în țară, cele mai vechi biserici de zid, adică din piatră și cărămidă, păstrate până astăzi, sunt bisericile San-Nicoară și Sfântul Nicolae domnesc din Curtea de Argeș, construite înainte de anul 1352; ambele reprezintă tipul bizantino-constantinopolitan cel mai pur, format în capitala Imperiului, în epoca împăraților Macedoneni din secolele IX–XI[71].

Stilul romanic. La interferența secolelor X–XI se afirmă un nou stil arhitectonic, numit romanic. Apărut în diferite regiuni ale Franței, este reprezentat prin excelență de monumentala biserică a Mănăstirii Cluny din Burgundia, ctitorită de ordinul călugărilor benedictini, care administrau aproximativ două mii de biserici și mănăstiri în diferite țări, ca Franța, Germania, Spania și Italia. Fiind primul stil arhitectonic internațional, biserici romanice se întâlnesc peste tot, în Europa de vest, nord și est (România și Polonia), și chiar în afara ei, ca Siria și Palestina. Planul bisericilor romanice continuă linia planului bazilical, devenind însă foarte variat, în funcție de țări și regiuni. Astfel, întâlnim monumente de plan rectangular, rotund, cruce greacă (tipic arhitecturii bizantine), cruce latină (caracteristic majorității acestor edificii), treflat, poligonal, cu sau fără nave laterale, cu un transept sau două, cu una sau două abside opuse[72].

Bisericile ortodoxe de pe teritoriul actual al României, din secolele XII–XIV, păstrate în

71 Arhim. Veniamin MICLE, *Bolnița Bistriței. Mănăstire isihastă – secolul al XIV-lea*, Sfânta Mănăstire Bistrița, 2012, p. 31.

72 Ovidiu DRÂMBA, *Istoria culturii și civilizației*, vol. 3, București, 1990, p. 354.

forma lor originală sunt mai multe, dintre care menționăm pe cele din: Strei-Sângeorgiu (sec. XII), Densuș, (sec. XII–XIII), în stil romanic și gotic; Strei (sec. XIII), în stil romanic și gotic rustic, ctitoria boierului român Ambrozie; Gurasada și Santamaria-Orlea (sec. XIII), ultima ctitorită de familia cnejilor români Cânde din localitatea Râu de Mori, exemplifică trecerea de la stilul romanic la cel gotic; picturile murale și ale navei îmbină stilul bizantin cu cel italian și reprezintă cel mai vechi ansamblu ortodox din țară (1300). Din secolul al XIV-lea menționăm: Ostrov, Sânpetru, Nucșoara, Peșteana, Lesnic, Criscior, Ribița, mănăstirile Prislop și Râmeț.

Cuceririle turcești din Balcani vor împiedeca pătrunderea la noi a influenței bizantine în mod direct, ci numai prin intermediul Serbiei și al Bulgariei, unde se realizaseră adevărate monumente bizantine, dar cu adaptări locale. Astfel, vor începe în secolul al XIV-lea să apară pe teritoriul țării noastre biserici de tip sârbo-bizantin, la Vodița, Tismana, Cozia, Brădet și Cotmeana.

Inscripții creștin-ortodoxe în teritoriile românești. Despre vechimea creștinismului ortodox în teritoriile românești stau mărturie o serie de inscripții, păstrate pe unele monumente bisericești, vase cultice și obiecte funerare. Spre exemplificare, vom prezenta câteva dintre ele în ordine cronologică.

Din secolele III–IV, se păstrează o placă de calcar, descoperită în ruinele unei biserici de cimitir, având inscripția: „Lui Chiril, Chindeas și Tasius le încredințez pe Eufrasius". Se știe că aceștia sunt sfinți martiri, care au pătimit la Axiopolis[73].

Secolul al IV-lea oferă mai multe dovezi. Astfel, pe un bloc de calcar din Constanța avem inscripția monogramei lui Iisus Hristos și textul: „Doamne, ajută altarului creștinilor!"[74]; pe o masă monolită de calcar, descoperită probabil într-una din camerele funerare din necropola Tomisului, sunt reprezentate simbolurile creștine: porumbelul, peștele și monograma lui Hristos, încadrată într-un cerc[75], și având inscripția: „Fericitului Timotei, din partea lui Dinias, având ca neofit numele Emanuel". Jacques Zeiller crede că Timotei este episcopul de Tomis, participant la Sinodul al III-lea ecumenic de la Efes[76]; Dinias este un nume rar, dar atestat în inscripțiile din Beoția[77] și Bulgaria, sub forma Dinis, fiind considerat

73 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 205.

74 Ion Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în „Studii Teologice". Anul VI, nr. 1-2 (1954), p. 96.

75 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 60.

76 *Ibidem*, p. 61.

77 W. Pape, G. Benseler, Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen (Nachdruck der dritten Auflage)*, I, Graz, 1959, p. 301, cf. Emilian Popescu, *op. cit.* p. 61.

nume trac[78]; pe un opaiț descoperit la Constanța, într-un sarcofag, este chipul lui Hristos cu barbă și păr lung, îmbrăcat într-o mantie lungă, cu mâinile ridicate spre binecuvântare, Maica Domnului, cei 12 apostoli, și textul: „Pacea mea o dau vouă" (*Ioan*, XIV, 27); un opaiț de bronz, descoperit în Dobrogea, în formă de pește și realizat prin turnare, are pe o parte Crucea cu brațele egale, iar pe cealaltă monograma lui Hristos și inscripția: „Hristos" și semnul: „†"[79].

Secolele IV–V le reprezintă o amforă cu inscripția „Hristos"[80]; o stelă de marmură descoperită în Constanța, având în centrul frontonului o cruce latină, caracteristică secolelor respective, și inscripția: „Aici odihnește Marú, de doi ani, 10 luni și 14 zile, fiica lui Ioan, administrator al (bisericii) Sf. Ioan"[81]; o placă de marmură descoperită în Constanța, cu inscripția: „Pentru Theodule, soția mea, care a fost fiica preotului Patricius. Și am pus acest epitaf spre amintirea noastră (și) a mea, care sunt încă în viață... ceea ce este demn de..."[82]. Patricius este un nume frecvent în epigrafia creștin, fiind al doilea preot atestat până acum în Scythia Minor[83]; o gemă de cornalină, descoperită în Constanța, împreună cu alte geme datând din secolele II–III e. n., având pe față reprezentarea lui Iisus Hristos răstignit pe o cruce în formă de T; la picioare, sunt redate chipurile Sfinților Apostoli, având inscripția: „Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitor"[84], care se păstrează la British Museum din Londra; o așchie de marmură ruptă din capacul unui sarcofag, având inscripția: „Ai milă de cei fără trup! Aici odihnește Alexandru, de curând convertit"[85], inscripția are o cruce la începutul textului și alta la sfârșit; o placă de marmură descoperită în cartierul Tomis Nord (1968), cu inscripția: „Aici odihnește martirul lui Hristos și episcopul...". Ion Barnea presupune că numele martirului și episcopului ar fi fost Titus (numit de unele texte Philus), pomenit de *Acta Sanctorum* la 3 ianuarie și ar fi pătimit în timpul împăratului Licinius, prin anii 319–323[86]; acesta ar fi fost cel de-al doilea episcop cunoscut la Tomis, după Evangelicus, care a trăit în vremea lui Dioclețian[87]; un vas mic din cerami-

78 *Inscriptions Graecae in Bulgaria repertae*. ed. de Georgi Mihailov, cf. Emilian Popescu, *op. cit.* p. 61.

79 D. Tudor, „Antichități din Scythia Minor în colecția Maria Istrati Capșa din Muzeul „Palatul Cultural" din Turnu Severin", în *Analele Dobrogei* 16 (1935), p. 31-32.

80 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 120.

81 Ion Barnea, „Creștinismul în Scythia Minor după inscripții", în *Studii Teologice* VI, nr. 1-2 (1954), p. 75.

82 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 62, nr. 27.

83 Ernestus Diehl, *Inscriptiones latines christianae vetres*, Berolini, 1925-1931, III, p. 122.

84 H. Leclercq, *Manuel d´archéologie chrétienne depuis les origines jusqu´au VIIIe siècle*, Paris, 1907, tom II, pp. 368-369.

85 Ion Barnea, *art. cit.*, p. 101.

86 Idem, „Inscripții paleocreștine inedite în Tomis", în *Revista Pontica*. Anuarul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța 7 (1974), pp. 376-380 .

87 *Izvoarele Istoriei României*, vol. II, București, 1970, pp. 704-707.

că, găsit într-un mormânt din Constanța, cu inscripția: „Ai milă de mine, Doamne”[88]; un fragment de amforă, are pe umăr inscripția: „Maica Domnului”[89].

Din secolul al V-lea, se păstrează partea superioară a unei amfore, având inscripția: „Maria naște pe Hristos”[90].

Același secol, sau începutul secolului al VI-lea, oferă un *bloc dreptunghiular de calcar*, care a făcut parte din zidul de incintă al cetății Tomis, având inscripția: „Doamne Dumnezeule, ajută cetății refăcute! Amin!”[91]. În credința locuitorilor din orașele romano-bizantine, crucile și invocațiile lui Dumnezeu, așezate pe construcții și mai ales pe zidul de incintă, aveau rol apotropaic[92], adică al apărării împotriva duhurilor rele.

Din secolele V–VI, avem mai multe date. Astfel, pe *buza* unui vas de marmură, provenind dintr-un edificiu cu bazilică creștină, se păstrează textul: „Domnul este luminarea mea și mântuitorul meu, de cine mă voi teme” (*Psalmul* XXVI, 1)[93]; pe un *fragment* de marmură, de la Constanța, se află o cruce cu inscripția: „Emanuel. Cu noi este Dumnezeu” (*Isaia* VII, 14)[94], prin care se anunța nașterea din Fecioară a lui Iisus Hristos; un *taler*, în formă de disc, a aparținut bisericii mitropolitane din Tomis și are inscripția latină: „A fost făcut din nou prin grija lui Paternus, prea cinstitul nostru episcop. Amin!”. Numele episcopului constituie un element prețios pentru datare, întrucât actele sinoadelor menționează pe Paternus Tomitanul[95], la începutul secolului al VI-lea; el a participat și la Sinodul din Constantinopol (519), semnând actele sinodului la loc de frunte și intitulându-se: „Paternus misericordia Dei episcopus provinciae Scythiae metropolitanus”. Titlul justifică ipoteza, potrivit căreia Paternus era mitropolitul Scythiei, având în subordinea sa 14 episcopate[96]; *arhitravă de calcar*, descoperită la Constanța, având textul: „†Harul lui Dumnezeu. Fiți sănătoși trecătorilor! Aici odihnește de 51 ani... Așeaz-o, Doamne, cu drepții. Kaliope a lui Sulifera. Amin. Eu Entolios Cezarianul (din Cezareea), fiind... am construit din darurile lui Dumnezeu acest locaș veșnic”[97]. Caliopie este nume de origine greacă, dar folosit și în mediul iudaic și oriental, iar Sulifera este probabil nume semit; având în vedere numele cu aspect semitic, se presupune că Entolios și soția sa au venit din Cezareea Palestinei la Tomis[98]; o *stelă de marmură* găsită în Constanța; partea superioară are o cruce, iar într-un chenar simplu există inscripția: „Aici odihnește Heraclide, citeț al sfintei Biserici universale”[99]. Lectorul sau citețul face parte din gradele inferioare ale Bisericii[100]. *Un vas de marmură* cu inscripția greacă pe buză: „Domnul este luminarea mea și Mântuitorul meu, de cine mă voi teme” (*Psalmul* XXVI, 1)[101]. *Un vas de ceramică* are inscripția: „Hristos atotputernicul”[102]. *Un bloc de calcar*, aflat în zidul cetății

88 Ion Barnea, *art. cit.*, p. 105.

89 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 121.

90 *Ibidem*, p. 163.

91 Vasile Pârvan, „Zidul cetății Tomis”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, tom. XXXVII, București, 1915, pp. 419-421.

92 Dietrich Claude, *Die byzantinische Stadt im 6. Jahrhundert*, în „Byzantinisches Archiv”. Heft 13, München, 1969, pp. 139-140.

93 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 156.

94 Ion Barnea, *art. cit.*, pp. 94-95.

95 J. D. Mansi, *Acta concil.*, VIII, 481, cf. Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 98.

96 Emilian Popescu, „Contributions à la géographie historique de la Peninsula Balkanique aux V-e – VIII-e siècles de notre ère”, în *Dacia*, NS, XIII (1969), p. 411.

97 Ion Barnea, *art. cit.*, p. 100.

98 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 81.

99 Ion Barnea, *art. cit.*, pp. 89-90.

100 Hanton, „Lexique explicative du Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure”, în *Byzantion*, 4 (1927/1928), pp. 63-64.

101 Ion Barnea, *art. cit.*, p. 67.

102 Emilian Popescu, op. cit., p. 170.

Axiopolis din Dobrogea, pe care este săpată o cruce și inscripția: „Iisus Hristos”[103]. *Un fragment de amforă*, cu inscripția: „Maria naște pe Hristos. Harul lui Dumnezeu”[104]. Precizăm că asemenea inscripții se întâlnesc pe numeroase fragmente de amfore.

Din secolul al VI-lea, avem *un braț de cruce* descoperit la Mangalia, având inscripții pe ambele fețe: „În moarte stă învierea” și „Lumină, Viață”[105]; *o cruce de calcar*, descoperită la Mangalia cu inscripția: „Aici s-a făcut rugăciune spre pomenirea episcopilor Ștefan...”. Valoarea ei este foarte mare, pentru că atestă, pentru prima oară, episcopi în alt oraș al Scythiei decât Tomis[106]; *o stelă de marmură* descoperită în Constanța, cu inscripția creștină: „Amintire. Paula soția lui Paul sirianul, ipodiacon”[107], fiind astfel menționat pentru prima dată un ipodiacon în Scythia[108]; *o amforă* are inscripția: „A lui Hristos Dumnezeu”[109].

De la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea, se păstrează o cruce de marmură descoperită în satul Lazu din județul Constanța, având inscripția: „Oasele sunt ale lui Gheorghe. Cel de o credință cu el robului Tău (Doamne) Gheorghe, fiul lui Murinus”[110].

Secolul al XIII-lea păstrează două cruci relicvar de bronz; prima are pe capetele brațelor scurte monograma hristică, repetată de câte două ori, și inscripția: „Iisus Hristos învinge”; pe verso: „Născătoare de Dumnezeu, ajută!”[111], iar a doua are pe o față reprezentat pe Iisus Hristos cu păr lung și barbă, răstignit, iar la capetele brațului scurt două chipuri umane: Maica Domnului și Sfântul Apostol Ioan, precum și inscripția: „Iisus Hristos învinge”[112].

Voievozi români, ctitori de biserici și mănăstiri ortodoxe. Odată cu apariția primelor voievodate, documentele scrise și arheologice demonstrează că voievozii poporului român s-au afirmat și ca mari constructori de biserici și de mănăstiri ortodoxe, pe teritoriile de sub stăpânirea lor.

În primul rând, se cuvine a preciza faptul că voievozii români aveau strânse legături cu Imperiul Bizantin ortodox, care sunt dovedite prin

103 *Ibidem*, p. 209.

104 *Ibidem*, p. 165.

105 *Ibidem*, p. 140.

106 *Ibidem*, p. 137.

107 Ion Barnea, „Relațiile provinciei Scythia Minor cu Asia Mică, Siria și Egiptul”, în *Pontica*, 5 (1972), p. 257.

108 Emilian Popescu, *op. cit.*, p. 85.

109 *Ibidem*, p. 171.

110 Emilian Popescu, „Descoperirile arheologice de la Lazu, jud. Constanța”, în *Studii Clasice* VII (1965), pp. 251-261.

111 Idem, *Inscripții...*, p. 194.

112 Petre Diaconu, „Despre localizarea Vicinei”, în *Pontica* 3 (1970), p. 291.

mărturii scrise. Astfel, voievodul Menumorut din Crișana, care a domnit la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul celui următor, avea centrul administrativ la Biharia în județul Bihor, și unele cetăți fortificate importante, precum Satu Mare și Zalău. Stăpânirea lui Menumorut s-a întins peste Crișana, între râurile Tisa, Someș și Mureș, fiind o formă de organizare mai veche pe care a acesta a moștenit-o de la înaintașii săi. Menumorut se declară vasal al împăratului ortodox din Bizanț, atunci când solii maghiari îi solicită să se supună puterii ducelui ungur Arpad. Inițial, maghiarii au încercat să îl aducă la supunere pe cale diplomatică, așa cum scrie Anonymus, în *Gesta Hungaroroum*: „Trimișii lui Arpad..., Usubuu și Veluc, ...sosind în fortăreața Byhor, au salutat pe ducele Menumorut și i-au prezentat darurile pe cari i le trimisese ducele lor. În urmă însă, ‚comunicându-i solia ducelui Arpad, au pretins teritoriul pe care l-am numit mai sus. Iar ducele Menumorut i-a primit cu bunăvoință și încărcându-i cu diferite daruri, a treia zi le-a spus să se întoarcă acasă. Totuși le-a dat răspunsul, zicându-le: Spuneți lui Arpad, ducele Hungariei, domnului vostru. Datori îi suntem ca un amic unui amic, cu toate ce-i sunt necesare, fiindcă e om străin și duce lipsă de multe. Teritoriul însă ce l-a cerut bunei voințe a noastre nu i-l vom ceda niciodată, câtă vreme vom fi în viață. Și ne-a părut rău că ducele Salanus i-a cedat un foarte mare teritoriu, fie din dragoste, cum se spune, fie de frică, ceea ce se tăgăduiește. Noi însă, nici din dragoste, nici de frică, nu-i cedăm din pământ nici cât un deget, deși a spus că are un drept asupra lui. Și vorbele lui nu ne turbură inima că ne-a arătat că descinde din neamul regelui Athila, care se numea biciul lui Dumnezeu. Și chiar dacă acela a răpit prin violență această țară de la strămoșul meu, acum însă grație stăpânului meu, împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o mai smulgă din mâinile mele”[113].

La începutul secolului al X-lea, în Transilvania, pe lângă alte voievodate, este menționat și cel al lui Gelu, „ducele valahilor”[114]. Voievodatul său se întindea din părțile Someșului până la Mureș, fiind populat de români și slavi, creștini de credință ortodoxă. Recentele cercetări arheologice efectuate în raza comunei Dăbâca din județul Cluj[115], fosta sa reședință, au descoperit temeliile a șase biserici, uneori suprapuse; cele mai vechi datează din secolul al X-lea[116]. Aici a existat, prin secolele IX–XI, un scaun episcopal ortodox român[117], cu ierarh adus de la Patriarhia din Constantinopol, datorită legăturilor voievodului Gelu cu Imperiul

113 Anonymus, *Gesta Hungaroroum*, Ed. Mentor, București, 2000.

114 *Ibidem*, p. 95.

115 Ștefan Pascu, Mircea Rusu, „Cetatea Dăbâca”, în *Magazin Istoric* I (1967), nr. 8, p. 5.

116 *Ibidem*.

117 Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1980, vol. 1, p. 205.

Bizantin[118]. În anul 950, Gelu fondează biserica ortodoxă bizantină din Alba Iulia[119], unde a slujit episcopul ortodox Ierotei, primul ierarh cunoscut al Transilvaniei[120]. Documentele istorice bizantine arată că el a fost primul episcop al Turkiei, însă potrivit Institutului de Istorie al Academiei Ungare, Turkia era Transilvania, definită de râurile Criș, Mureș, Timiș, iar în vest de Tisa[121]. Episcopia Transilvaniei a fost creată de Gelu pentru mulțimea credincioșilor ortodocși români și slavi[122]. După anul 900, când ungurii, stabiliți în Panonia, au inițiat incursiuni de cucerire spre Crișana, Banat, Transilvania și Maramureș[123], a devenit o perioadă grea pentru populația sedentară din aceste locuri. Voievodatul lui Gelu s-a confruntat cu o situație internă precară și cu dificultăți create de popoarele năvălitoare din răsărit. În aceste împrejurări, conducătorul maghiar Tuhutum pătrunde prin Mezeș, traversează Almașul, îl ucide pe Gelu și-i ocupă țara[124].

Voievodul Ahtum (1000–1028/30), conducătorul formațiunii statale medievale din prima jumătate a secolului al XI-lea de pe teritoriul Banatului istoric, având reședința în cetatea Morisena pe malul Mureșului, a construit în anul 1002, la Morisena, cu binecuvântarea ierarhiei ortodoxe, prima mănăstire, având hramul Sfântul Ioan Botezătorul[125]. În anul 1054, când Biserica s-a despărțit între ortodocși și catolici, mănăstirea de la Morisena a fost ocupată de catolici, devenind benedictină. Fiind o mănăstire impunătoare, episcopul Gerardus de Sagredo strămută pe călugării ortodocși și se stabilește aici[126], unde va locui mai mulți ani până și-a construit o nouă reședință[127], iar călugării români ortodocși au ridicat o nouă mănăstire, cu hramul Sfântul Gheorghe, zidită între anii 1030–1031, la Oroslamoș[128], astăzi Maidan în Serbia[129].

A doua mănăstire ortodoxă construită de același voievod, numită Ahtunmonostur, a fost ridicată în primii ani ai secolului al XI-lea, ale cărei ruine se păstrează la 10 km sud-vest de Pecica, din apropierea orașului Arad[130]. Prin anul 1030, profitând de faptul că protectorul lui Ahtum, împăratul bizantin, era ocupat cu războaiele din Asia Mică, regele Ungariei trimite pe Chanadinus să-i ocupe țara. Ahtum câștigă prima bătălie de lângă Beba Veche, dar moare în bătălia de la Tomnatic. Sub acoperirea unui război între pretendenții unui ducat – Chanadinus fiind un fost general de-al lui Ahtum – regele Ștefan a ocupat Banatul.

Tot în Banat, împăratul bizantin Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976–1028) înființează,

118 *Ibidem*, p. 275.

119 G. Mihăilă, *Studii de lingvistică și filologie*, Ed. Facla, Timișoara, 1981, p. 10.

120 René Bustan, *Les relations dans la perspective de la construction européenne*, p. 71.

121 Ioan Aurel Pop, *Istoria Transilvaniei medievale*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997.

122 Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*, Ed. Meronia, București, 2005, p. 191.

123 Valer Hossu, *Nobilimea Chioarului*, Ed. Napoca Star, 2003, pp. 8-9.

124 Alexandru Madgearu, *Românii în opera notarului anonim*, Cluj-Napoca, 2001, p. 143.

125 H. Gelzer, „Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche II", în *Byzantinische Zeitschrift*, nr. 1, 1892, p. 256-257.

126 Henszlmann Imre, *Archaelogiai kurandulas Csandra*, în „Archaeologiaie kozlenenyek" VIII kotet (uy folyam VI kotet), Vest MDCCCLXXI, p. 16, cf. pr. dr. G. Cotoșman, „Bazilica romană cu baptisteriu din Urbs Morisena", în *BOR* LXXXVI (1968), nr. 5-6, p. 473, nota 39. Cu ocazia săpăturilor arheologice (1868), la Cenad s-au descoperit trei bazilici; una dintre ele a fost probabil biserica Sf. Ioan Botezătorul a mănăstirii ortodoxe, având o lungime de cca 71 picioare vieneze, cf. pr. dr. G. Cotoșman, *art. cit.*, p. 472.

127 Coloman Juhász, *Das Tschanad-Temesvarer Bistum in frühen Mittelalter*, p. 42-62, cf. Idem, p. 472, nota 26.

128 *Legenda Sancti Gerhardi*, cap. 8, ed. Emericus Szentrétery, Scriptores rerum Hungaricorum II, p. 493; Dr. Coloman Juhász, *Die Stifte der Tschanader Diozese im Mittelalter*, Munster in Westfalen, 1927, p. 63, 65, cf. Idem, p. 471, nota 24.

129 Paul Lazăr Tonciulescu, *De la Țara Luanei la Ieud*, București, 1998.

130 C. Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1968, p. 288.

prin anii 1019–1020, o Episcopie ortodoxă la Dibiscos, anticul Tibiscum[131].

În Țara Românească, prima mănăstire ctitorită de un voievod este cea a lui Litovoi, menționat în anul 1247 de Diploma Ioaniților[132]. Ruinele ei se păstrează sub ctitoria de la Vodița a lui Vlaicu Vodă și a Sfântului Nicodim de la Tismana, descoperite de arheologul Virgil Drăghiceanu, iar istoricul Constantin Giurescu afirmă: „Nu se poate, de altfel, ca acest voievod, care stăpânea în valea Jiului, și peste munți în Hațeg, să nu fi avut pe lângă el un episcop, la fel ca Seneslau, în stânga Oltului"[133].

După cum Litovoi stăpânea peste ambii versanți ai Muntelui Retezat, la fel se crede că și Seneslau își întindea stăpânirea de o parte și de alta a munților Făgăraș[134], unde a construit curți și biserici[135]. Se știe că, la Nucetul din Vâlcea, actuala Cozia, sau la Nucetul din Dâmbovița, au fost locașuri anterioare, probabil tot din secolul al XIII-lea[136]. Unele centre bisericești sunt scoase la lumină, sub formă de ruine, prin activitatea arheologilor. Astfel, la Cetățeni, unde a fost pentru un timp reședința voievodului Seneslau[137], s-a descoperit un mare centru bisericesc[138]; aici vor fi avut reședința unii dintre acei „episcopi schismatici", adică ortodocși, care provocau nemulțumiri regelui maghiar catolic. Urme asemănătoare, datând din secolul al XIII-lea, s-au descoperit sub ruinele Curții Domnești și sub biserica voievodală de la Curtea de Argeș[139], precum și sub actuala biserică a Mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung[140].

Statul feudal creștin-ortodox, Țara Românească, devine de sine stătător și recunoscut ca atare după victoria lui Basarab I asupra regelui Carol Robert de Anjou al Ungariei, în luptele de la Posada din 9–12 noiembrie 1330[141]. Basarab I, numit în documentele medievale Ivanco Basarab, Bassaraba și Bazarad, a domnit între 1310–1352; era fiul lui Tihomir sau Thocomerius, potrivit unei diplome emise în anul 1332 de regele Carol Robert de Anjou după Bătălia de la Posada, prin care îl răsplătea pe comitele Laurentius din Zarand pentru vitejia sa. De asemenea, din respectivul act oficial maghiar, aflăm că Basarab I era creștin ortodox, fiind calificat: „Basarab, filium Thocomerii, scismaticum, infidelis Olahus Nostris"[142],

131 Eugen Stănescu, „Vlahii din Imperiul bizantin", în *Magazin Istoric* XI (1977), nr. 2, (119), p. 22.

132 C. Suciu, *op. cit.*, p. 185.

133 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 255.

134 Lucian Chițescu, „Negru Vodă – Seneslau?", în *Magazin Istoric* X (1976), nr. 10 (115), p. 6.

135 Radu Popa, „Litovoi, un voievod între cnezi", în *Magazin Istoric* X (1976), nr. 4 (109), p. 6.

136 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 256.

137 Lucian Chițescu, *art. cit.*, p. 9.

138 Dinu V. Rosetti, „Șantierul arheologic Cetățeni", în *Materiale și Cercetări Arheologice* VIII (1962), pp. 73-88.

139 Radu Popa, *art. cit.*, p. 5; Lucian Chițescu, *art. cit.*, p. 6.

140 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 256.

141 Bătălia de la Posada. *Statul feudal Țara Românească*, în www.istorielocala.ro, (18 Septembrie 2012).

142 Istorie Furată, *Cronica Românească de Istorie Veche*, Ed. Karuna, Bistrița, martie, 2013.

adică: „Basarab, fiul lui Thocomerii, de religie ortodoxă (scismaticum), românul nostru necredincios".

Nicolae Iorga este de părere că în Țara Românească existau pe atunci biserici cu preoți hirotoniți de către episcopii care păstoreau în anul 1234, când sunt numiți de papă „pseudo-episcopi", care primeau hirotonia de la ierarhii ortodocși din sudul Dunării, care își aveau reședința la Vidin, Silistra sau Vicina. În acest mod, a fost preluată și limba slavonă a Bisericii și a cancelariei domnești[143].

Potrivit tradiției, există două biserici atribuite cu siguranță lui Basarab I: una este biserica domnească din Curtea de Argeș, iar a doua, cea de pe locul bătăliei „de la Posada". Pe lângă acestea, istoricii consideră că și biserica Mănăstirii Negru Vodă și cea veche din Râmnicu Vâlcea au fost ctitorite tot de el, deoarece este pomenit, împreună cu doamna Margareta, în fruntea vechilor lor pomelnice[144]. Despre cea de a doua biserică, călătorul Maciej Stryjkowski relata că „pe acel loc, unde a fost bătălia, muntenii au clădit o mănăstire și au ridicat trei stâlpi de piatră, pe care eu însumi i-am văzut în anul 1575, venind din Turcia, dincolo de orașul Gherghița, la două zile de drum de Sibiu". Într-adevăr, în localitatea respectivă există biserica Domnească „Sfântul Procopie", ctitorită în anul 1641 și refăcută în 1895, dar nu corespunde cu localizarea Posadei. Mai plauzibilă este constatarea învățatului rus Kovalevski care scria prin anul 1845 că, la intrarea în defileul Bistriței a existat un schit închinat Sfântului Marelui Mucenic Procopie, întemeiat înainte de fondarea Mănăstirii Bistrița. Un așezământ monahal, având o biserică închinată unui sfânt militar este simptomatică, sugerând un eveniment războinic, din categoria căruia face parte Sfântul Procopie. În general, mănăstirile sunt închinate unor sfinți cuvioși sau unor evenimente soteriologice din istoria creștinismului[145].

Urmașul lui Basarab I a fost fiul său Nicolae Alexandru, care a domnit între anii 1352–1364 și era recunoscut ca mare voievod ortodox, păstrând strânse legături cu centrul isihast de la Paroria. Din scrierile lui Theofan, aflăm că Sfântul Grigorie Sinaitul a întreținut corespondență cu „împărații pământului"[146]. Nominalizați, autorul scrie: „Andronic, zic, și Alexandru, Ștefan și Alexandru le-a scris, doritori fiind ei de minunatele lui învățături prin epistole"[147]. Specialiștii i-au identificat pe acești „împărați ai pământului" cu următorii demnitari din epoca respecti-

143 N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, Ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, 1985, p. 210.

144 *Ibidem*, p. 228, nota 9.

145 Arhim. Veniamin Micle, „Posada 1330. Localizarea bătăliei pe temeiul documentelor medievale", în *Cultura Vâlceană. Revistă de analiză și informație culturală*, Anul VIII, nr. 112 iulie, 2015, p. 11, col. 1-3; p. 12, col. 1-3.

146 Patriarhul Calist al Constantinopolului, *art. cit.*, p. 164.

147 Sfântul Maxim arzătorul de colibe isihast și văzător cu Duhul din Sfântul Munte (cca. 1280–1375). În românește de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2004, pp. 49-50.

vă: împăratul bizantin Andronic III Paleologul (1325–1341), țarul Ioan Alexandru al Bulgariei (1331–1371), Ștefan Dușan al Serbiei (1321–1355) și Nicolae Alexandru I al Valahiei (1338–1364), ultimul fiind propriu-zis asociat la domnie de tatăl său, Ioan Basarab (1310–1352), și apoi singur stăpânitor (1352–1364). Se știe că Sfântul Grigorie Sinaitul a murit în anul 1346, iar Nicolae Alexandru preia tronul începând din 1352. Petre Ș. Năsturel insistă însă asupra faptului că persoana în discuție este fără îndoială Nicolae Alexandru I al Țării Românești, fiind asociat la tron din 1342, eveniment menționat în numeroase documente oficiale, întrucât tatăl său, Basarab I Întemeietorul, fiind bolnav, avea dificultăți în a-și îndeplini întru totul funcția de domnitor. În tot cazul, autorul conchide că: „Totul pledează pentru admiterea faptului că voievodul Nicolae Alexandru a întreținut relații cu Paroria în timp ce Grigorie Sinaitul trăia”[148]. Această interpretare sprijină și înțelegerea termenului ἐπέκεινα ca referindu-se la ținuturile de peste Dunăre[149], iar corespondența dintre cele două personalități „confirmă existența călugărilor români atât la Paroria, cât și la Muntele Athos”[150]. Autorul *Vieții Sfântului* precizează că, „prin aceasta se înmulțește schima călugărilor în locurile și cetățile acelora, prin virtutea și învățătura cuviosului părinte Grigorie Sinaitul”[151]; ei, revenind la locurile de origine, au înființat mănăstiri și schituri în spirit isihast. În acest sens, Părintele profesor Dumitru Stăniloae se întreba: „Dar unde s-au înmulțit propriu-zis mănăstirile și călugării așa de mult în acea vreme în lumea ortodoxă, ca în Țara Românească, unde îndată după aceea iau naștere primele mari mănăstiri organizate?”[152]. Majoritatea schiturilor, așezate pe vârful unui deal din apropiere, au ca hram *Schimbarea la Față*, întrucât sihaștri trăitori în ele, sau prin chilii apropiate – după metoda isihastă – năzuiau să se împărtășească prin nevoințele și rugăciunea lor neîncetate de lumina taborică. De altfel, aproape toate mănăstirile mari – întemeiate în decursul timpurilor în Țara Românească și în Moldova – au avut la originea lor asemenea schituri sau chilii ale unor sihaștri trăitori pe vârful unui munte sau deal din apropiere. În aceste împrejurări istorice, a fost construită mănăstirea isihastă „Schimbarea la Față” de la Bistrița, cunoscută sub numele de „Biserica Bolniță”[153].

148 Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIV siècle à 1654*, coll. „Orientalia Christiana Analecta” 227, Roma, 1986, p. 31.

149 *Ibidem*, p. 30 și n. 3.

150 Prof. Victor Brătulescu, *art. cit.*, p. 595.

151 *Sfântul Maxim arzătorul de colibe…*, p. 49-50.

152 Pr. D. Stăniloae, „Sfântul Grigorie Sinaitul. Viața”, în *Filocalia românească*, vol. VII, București, 1977, pp. 76-84.

153 Arhim. Veniamin Micle, „Relațiile Sfântului Nicodim de la Tismana cu Mănăstirea isihastă Bistrița-Vâlcea”, în *Vorba Noastră. Revista românilor din Balcani. Cercetare științifică, istorie, spiritualitate, dialog cultural*, 3 (4)/2012, p. 42-49.